

ΟΙ ΤΡΕΙΣ
ΟΔΟΙ ΔΙΖΗΣΙΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΡΜΕΝΙΔΗ*

Μετάφραση : Παῦλος Καλλιγᾶς

Συχνά θεωροῦμε πὼς ὁ Παρμενίδης διακρίνει τρεῖς ὁδοὺς ἔρευνας στό ποίημά του: τήν ὁδὸ τοῦ ὄντος, τήν ὁδὸ τοῦ μή ὄντος καί τήν ὁδὸ πού συνδυάζει τό ὄν καί τό μή ὄν· καί πὼς πιστεύει ὅτι μόνο τήν πρώτη πρέπει νά ἀκολουθήσουμε.

Ἡ ἄποψη αὐτή, πού ἀρχικά διατυπώθηκε ἀπό τόν Reinhardt,¹ εἶναι τώρα ἡ κρατούσα.² Ὁ G.E.L. Owen, γιά παράδειγμα, γράφει πὼς ὁ Παρμενίδης ἀποσκοπεῖ

νά ἀποκλείσει δύο ὁδοὺς πού, μαζί μέ τήν τρίτη, ἀπαρτίζουν ἓνα πλήρες σύνολο δυνατῶν ἀπαντήσεων στό ἐρώτημα *ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν*; . . . Ἡ ὀρθή ὁδὸς εἶναι ἓνα ἀπόλυτο ναί. Ἡ πρώτη λανθασμένη ὁδὸς εἶναι ἓνα ἐξίσου ἀπόλυτο ὄχι. . . Δέν ὑπονοεῖται καθόλου πὼς ἀκολουθεῖ ποτέ κανεὶς τήν πρώτη λανθασμένη ὁδὸ. . . Εἶναι ἡ δεύτερη, τό ἀδιέξοδο πού περιγράφεται στό. . . Β6, τήν ὁποία ἀκολουθοῦν οἱ βροτοί. . .

*ΣτΕ: Εὐχαριστοῦμε τόν συγγραφέα πού εἶχε τήν καλοσύνη νά ἐλέγξει καί νά διορθώσει τή μετάφραση πού δημοσιεύεται ἔδῳ.

Τό νά ἀκολουθήσει κανείς αὐτή τήν πεπατημένη ὁδό. . . σημαίνει νά πεῖ, πολύ φυσιολογικά, πώς στό ἐρώτημα *ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν*; μπορεί νά δοθεῖ ὡς ἀπάντηση εἴτε ναί εἴτε ὄχι.³

Τό κείμενο τοῦ Β6. 1 - 5 ἔχει ὡς ἐξῆς:

*χρηὴ τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἔδν ἔμμεναι· ἔστι γὰρ εἶναι,
μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν· τὰ σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἄνωγα.
πρώτης γὰρ σ' ἀφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος εἵργω
αὐτὰρ ἔπειτ' ἀπὸ τῆς, ἣν δὴ βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν
πλάττονται, δίκρανοι. . .*

καί μπορεί νά μεταφραστεῖ:

Αὐτό πού λέγεται καί νοεῖται πρέπει νά εἶναι⁴ γιατί μπορεί νά εἶναι, ἐνῶ τό τίποτα δέν μπορεί· σοῦ ζητῶ νά τά σκεφτεῖς αὐτά.
Γιατί, πρώτα, σέ κρατῶ ἀπ' αὐτή τήν ὁδό τῆς ἔρευνας, ἀλλά μετά καί ἀπό ἐκείνην ὅπου οἱ θνητοὶ πού δέν ξέρουν τίποτα πλανιῶνται, διπλοκέφαλοι. . . (α)

Τό χειρόγραφο τοῦ Σιμπλίκιου, ὅπου βρίσκεται τό ἀπόσπασμα αὐτό, ἔχει ἓνα χάσμα μετά τό *διζήσιος* στό στίχο 3. Ὁ Diels συμπλήρωσε τό *εἵργω* καί θεώρησε πώς οἱ στίχοι 4ἐπ. ἀκολουθοῦν ἀμέσως μετά.⁵ Ἐτσι, ἡ θεά φαίνεται νά ἀπορρίπτει δύο ὁδοὺς ἔρευνας γιά τό ὄν. Τό κείμενο αὐτό, ὅμως, παρουσιάζει ὀρισμένες ἰδιομορφίες πού ὑποδηλώνουν ὅτι ἡ ἄποψη αὐτή ἀντιμετωπίζει σοβαρές δυσκολίες. Σκοπός τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι νά δείξει τίς ἰδιομορφίες αὐτές, νά συζητήσῃ τίς δυσκολίες καί νά προτείνει, ἔστω καί ἐπιφυλακτικά, μιά ἐναλλακτική λύση γιά τό κείμενο καί τήν ἄποψη πού τό συνοδεύει.

I

Ὁ Leonardo Tarán, γιά παράδειγμα, συζητᾷ τό πρόβλημα τοῦ ἀναφερόμενου τοῦ *ταύτης* στό στίχο 3.⁶ Γνωρίζουμε πώς ἡ δεύτερη ὁδός πού ἀπορρίπτει ἡ θεά, “ἡ ὁδός τῶν θνητῶν”, συνδυάζει τό ὄν καί τό μή ὄν (Β6. 5 - 6). Ἡ πρώτη ὁδός, στήν ὁποία φαίνεται νά ἀναφέρεται τό *ταύτης*, πρέπει ἐπομένως νά εἶναι ἡ ὁδός τοῦ “καθαροῦ” μή ὄντος (πρβλ. Β2. 5). Ὅμως τό αὐτή συνήθως ἀναφέρεται πίσω, σέ κάτι πού ἔχει δηλωθεῖ προηγουμένα. Ἀλλά ποῦ, στοὺς στίχους 1 - 2, μποροῦμε νά βροῦμε κάποια ἀναφορά στήν ὁδό τοῦ μή ὄντος;

Ἀπαντώντας σ' αὐτό, μερικοὶ μελετητές, ὁ Guthrie⁷ γιά παράδειγμα, κάνουν αὐστηρή διάκριση ἀνάμεσα στό *ἔστι γὰρ εἶναι* στόν στίχο 1 καί στό *μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν* στόν στίχο 2. Ὑποστηρίζουν ὅτι τό πρῶτο δηλώνει τήν ὁδό τοῦ ὄντος, ἐνῶ τό δεύτερο ἐκείνη τοῦ μή ὄντος. Ὅπως ὅμως ἀπαντᾷ

ὁ Ταράν,⁸ τὸ “τό τίποτα δέν μπορεῖ νά εἶναι” δέν ἀποτελεῖ καθόλου δήλωση μιᾶς λανθασμένης ὁδοῦ· ἀνήκει οὐσιαστικά στήν ὁδὸ τοῦ ὄντος, πού εἰσάγεται ἀρχικά στό Β2. 3 μέ μιὰ παρόμοια διπλή σύνταξη:

ἢ μὲν ὅπως ἔστιν τε καὶ ὡς οὐκ ἔστι μὴ εἶναι

Ἄν λοιπόν τὸ ταύτης ἀναφέρεται στὰ προηγούμενα, μπορεῖ νά ἀναφέρεται μόνο στήν ὁδὸ τοῦ ὄντος. Γιατί ὅμως νά ἀπαγορεύεται ἡ ὁδὸς αὐτή; Γιὰ νά ἀπαντήσῃ σ' αὐτό, ὁ Ταράν θεωρεῖ πὼς μετὰ τὸ διζήσιος ὑπάρχει μεγαλύτερο χάσμα ἀπ' ὅ,τι θεώρησε ὁ Diels. Καὶ ὑποθέτει πὼς στό χαμένο αὐτὸ κείμενο ἡ θεὰ λέει ὅτι ἀφήνει “πρὸς τὸ παρόν” κατὰ μέρος τὴν ὁδὸ αὐτὴ προκειμένου νά ἀσχοληθεῖ μέ ἄλλα θέματα. Ἡ ὁδὸς δηλαδή δέν ἀπορρίπτεται ἀλλὰ ἡ συζήτηση γι' αὐτὴν ἀναβάλλεται προσωρινά.

Ἡ θετικὴ ἄποψη τοῦ Ταράν μᾶλλον προκαλεῖ σύγχυση. Μερικὲς φορές ὑποδηλώνει πὼς συνολικά ὑπάρχουν τρεῖς ὁδοὶ διζήσιος (σ. 61). Ἀλλὰ ἡ βασικὴ του ἄποψη φαίνεται νά εἶναι πὼς ὁ Παρμενίδης ἀντιμετωπίζει μόνο δύο: “Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ [B6] δέν ἀποτελεῖ τρίτη ὁδὸ” (σ. 72). “Ἡ Δόξα δέν εἶναι μιὰ τρίτη ὁδὸς πού συνδυάζει τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν· τέτοια τρίτη ὁδὸς δέν ὑπάρχει” (σ. 208). “Ἡ ἴδια ἡ Δόξα εἶναι ἡ ὁδὸς τοῦ μὴ ὄντος” (σ. 230). Ἀλλὰ, ἐνῶ ἀρνεῖται νά ταυτίσει τὴν ὁδὸ τῶν θνητῶν στό Β6 μέ ἐκείνη τοῦ μὴ ὄντος, δέν ἐξηγεῖ ποτέ ποιὰν ὁδὸ ἀκολουθοῦν οἱ θνητοί. Σέ ἓνα σημεῖο γράφει πὼς αὐτὴ δέν εἶναι κἀν ὁδὸς ἔρευνας: τὸ Β6 “δέν ἰσχυρίζεται πὼς τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν ὑπάρχουν”, ἀλλὰ ἀπλῶς “ἐπικρίνει ὡς ἔσχατη ἀνοησία μιὰ θεωρία πού δέν μπορεῖ κἀν νά διακρίνει ἀνάμεσα” στὰ δύο (σ. 72).

Ἐκτός ἀπὸ τὴ σοβαρὴ αὐτὴ ἀσάφεια, ὁ Stokes ἔχει προβάλλει μιὰ σοβαρὴ ἀντίρρηση γιὰ τὸ χάσμα πού ὑποθέτει ὁ Ταράν. Ὑποστηρίζει πὼς ἀφοῦ ὁ στίχος 4 δέν περιέχει οὔτε κύριο ρῆμα οὔτε δικό του χρονικό προσδιορισμό, πρέπει νά ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶργω στό στίχο 3 καὶ ἀπὸ ὅποιονδήποτε προσδιορισμό θά ἀποδιδόταν στό εἶργω μέσα σ' αὐτὸ τὸ χάσμα. Ὅμως αὐτὸ καθιστᾶ τὴν ἀσυμμετρία πού ἠθελε νά ἐξασφαλίσει ὁ Ταράν ἀδύνατη: “Ἡ ἐγκατάλειψη εἶναι εἴτε προσωρινὴ καὶ γιὰ τὰ δύο εἴτε καὶ γιὰ τὰ δύο ἀπόλυτη.”⁹

Ὁ Stokes, πού συμφωνεῖ μέ τὸν Ταράν πὼς στό Β6 ἀπορρίπτονται δύο ὁδοί, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι ἡ ἀπόρριψη εἶναι ὀριστικὴ, χρειάζεται νά βρεῖ μιὰ ἀναφορά σέ κάποια ἄλλη λανθασμένη ὁδὸ, στήν ὁποία νά μπορεῖ νά ἀναφέρεται τὸ ταύτης. Ἡ λύση του εἶναι νά ὑποθέσει, ἀκολουθώντας ὀρισμένες ἐνδείξεις,¹⁰ ὅτι ἡ ἀντωνυμία ἀναφέρεται στὰ ἐπόμενα, σέ αὐτὰ πού ἀκολουθοῦν στό κείμενο.

Ἡ δυσκολία εἶναι πὼς τίποτα ἀπ' ὅσα ἀκολουθοῦν τὸ ταύτης δέν μπορεῖ νά εἶναι τὸ προσδιοριζόμενο· αὐτὸ πού ἔχουμε εἶναι ἡ δεύτερη ὁδὸς, ἐκείνη τῶν θνητῶν. Ἔτσι, ὁ Stokes ἀναγκάζεται ἐπίσης νά θεωρήσει ὅτι ὑπάρχει

ένα μεγαλύτερο χάσμα μετά τό διζήσιος, καί εικάζει ὅτι περιείχε μιὰ περιγραφή τῆς ὁδοῦ τοῦ “καθαροῦ” μή ὄντος. Τοῦτο δέν εἶναι ἀδύνατο, ἄν καί, ὅπως θά δοῦμε, παρουσιάζει ὀρισμένες δυσκολίες. Τό κύριο μειονέκτημά του εἶναι ὅτι προσπαθεῖ νά βγάλει νόημα ἀπό τό κείμενο μέ βάση τήν παραδοχή πῶς αὐτό πού χρειάζεται γιά τόν σκοπό αὐτό εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού τοῦ λείπει.

Μιά περισσότερο οἰκονομική ἄποψη προτείνεται ἀπό τόν Mourelatos, πού κι αὐτός συμφωνεῖ ὅτι στό Β6 ἀπορρίπτονται δύο ὁδοί.¹¹ Δέχεται τήν ἄποψη ὅτι τό ταύτης ἀναφέρεται πίσω στούς στίχους 1 - 2, ἀρνεῖται ὅμως ὅτι ἐπομένως πρέπει νά ἀναφέρεται στή σωστή ὁδό τοῦ ὄντος. Ἰσχυρίζεται ὅτι τό ταύτης δέν εἶναι ἀπαραίτητο “νά ἀναφέρεται σέ μιάν ὁδό πού ἀναφέρεται ρ η τ ἄ ” (ὑπογράμμιση δική μου). Ἡ ἄποψή του λοιπόν εἶναι πῶς τό Β6. 1 - 2 περιέχει πράγματι μιάν ἀναφορά σέ μιὰ λαθασμένη ὁδό ἔρευνας.

Ὁ Mourelatos ὑποστηρίζει ἀρχικά πῶς τό Β6. 1 - 2 δέν περιγράφει ἀπλῶς τή θετική ὁδό τοῦ ὄντος ἀλλά καί “τή θεωρία πού τήν καθιερώνει ἀποκλείοντας τήν ἀρνητική ὁδό”. Αὐτό ὅμως, ἰσχυρίζεται, ἀρκεῖ γιά νά ἐξασφαλίσει μιάν ὑπόρρητη ἀναφορά στήν ὁδό τοῦ μή ὄντος.

Ὁ Mourelatos ἰσχυρίζεται πῶς ἡ ἐρμηνεία του διατηρεῖ τόν παραλληλισμό ἀνάμεσα στό Β6. 1 - 3 καί στό Β7. 1 - 3,

*οὐ γὰρ μήποτε τοῦτο δαμῆ εἶναι μὴ ἐόντα
ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα,
μηδὲ σ' ἔθος πολὺπειρον ὁδὸν κατὰ τήνδε βιάσθω. . .*

Γιατί τοῦτο ποτέ δέν θά δειχτεῖ,¹² πῶς αὐτό πού δέν εἶναι εἶναι
μόνο κράτα τό νοῦ σου μακριά ἀπ' αὐτή τήν ὁδό ἔρευνας,
μήτε ν' ἀφήσεις τήν παλιά συνήθεια νά σέ σπρώξει στήν ὁδό αὐτή. . .

Τά ἀποσπάσματα θεωροῦνται πῶς εἶναι παράλληλα γιατί καί τά δύο ἀρχίζουν μέ τήν ὑπόμνηση τῆς θεωρίας πού ὑποστηρίζει τό ὄν καί ἀποκλείει τό μή ὄν: τό Β6 θετικά, ἐγκρίνοντας τήν ὁδό τοῦ ὄντος· τό Β7 ἀρνητικά, ἀπορρίπτοντας τό μή ὄν. Καί τά δύο ἀποτρέπουν ἀπό δύο ἐναλλακτικές πρὸς τό ὄν περιπτώσεις: τό Β6 θετικά, μέ τό γὰρ· τό Β7 ἀρνητικά, μέ τό ἀλλά. Τό Β6 διακρίνει τίς ἐναλλακτικές περιπτώσεις θετικά, μέ τό αὐτὰρ ἔπειτα· τό Β7 ἀρνητικά, μέ τό μηδέ. Ἡ ἀντίθεση ταύτης. . . τῆς τοῦ Β6 ἔχει τήν ἀπήχησή της στήν ἀντίθεση τῆσδε. . . τήνδε τοῦ Β7.

Κανένας ἀπό τούς δύο συλλογισμούς δέν εἶναι πειστικός. Πρῶτον, εἶναι ἀσαφές πῶς ἡ ἔκφραση προτίμησης ἀπό μέρος τῆς θεᾶς γιά τήν ὁδό τοῦ ὄντος στό Β6. 1 - 2, ὅσοδήποτε ρητή καί ἄν εἶναι, τῆς παρέχει τή δυνατότητα νά ἀναφερθεῖ σ' ἓνα ἀπό τά ἀντίθετά της μέ σκέτη τήν ἀντωνυμία ταύτης, πού ἀσφαλῶς χρειάζεται πιό στέρεη στήριξη τῆς ἀναφορᾶς της. Ἀπό τήν πλευρά αὐτή, τό ἐπιχείρημα τῶν Tarán καί Stokes παραμένει ἀτράνταχτο.

Δεύτερον, ὁ παραλληλισμὸς ἀνάμεσα στὸ Β6. 1 - 3 καὶ στὸ Β7. 1 - 3 εἶναι ἀμφισβητήσιμος. Ἐὰν καὶ τὸ Β6. 1 - 2 περιέχει τὴ θεωρία πού ὑποστηρίζει τὸ ὄν καὶ ἀποκλείει τὸ μὴ ὄν (πρβλ. Β2. 7 - 8), τὸ Β7. 1 - 2 δὲν τὴν περιέχει. Οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀπλῶς βεβαιώνουν τὸ λανθασμένο τῆς ὁδοῦ τοῦ μὴ ὄντος χωρὶς νὰ δικαιολογοῦν μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο τὸν ἰσχυρισμὸ αὐτό.

Ὁ Mourelatos ὑποστηρίζει πὼς οἱ ἀντιθέσεις *ταύτης. . . τῆς καὶ τῆσδε. . . τήνδε* εἶναι “ἀσθενεῖς” ἐπειδὴ νομίζει ὅτι τελικὰ οἱ δύο λανθασμένες ὁδοὶ συγχωνεύονται.¹³ Τώρα καὶ ἂν ὑπάρχει κάποια ἀντίθεση στὸ Β7, εἶναι τόσο ἀσθενής ὥστε ὁ Παρμενίδης νὰ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀντωνυμία γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στοὺς δύο αὐτοὺς δρόμους. Ὁμοίως στὸ Β6 χρησιμοποιοῦν διαφορετικούς μεταξὺ τους γραμματικούς τύπους, ὑπογραμμίζοντας μιὰν ἐντονη ἀντίθεση. Καὶ πάλι ὁ παραλληλισμὸς δὲν στέκει.

Ἐπὶ τοῦ Β7 ὁμοίως καὶ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ δύο ὁδοὺς ἔρευνας στὸ Β7; Ἐὰν καὶ συχνὰ νομίζεται πὼς ὑπάρχει, ἐγὼ τουλάχιστον δὲν μπορῶ νὰ τὴ βρῶ. Ἐκτός ἀπὸ τὴ γραμματικὴ παρατήρηση πού ἀνέφερα, ἡ ἄποψη αὐτὴ ἔχει ἓνα παράξενο ἐπακόλουθο πού φαίνεται νὰ μὴν ἔχει προσεχτεῖ. Ἐὰν τὸ Β7 ἀντιπαραθέτει δύο λανθασμένες ὁδοὺς, ὑπονοεῖ πὼς ὁ νοῦς (*νόημα*) ἀκολουθεῖ τὴν πρώτη (μὴ ὄν), ἐνῶ ἡ συνήθεια (*ἔθος*) ἀκολουθεῖ τὴ δεύτερη (καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν). Γιατί ὁμοίως ὁ Παρμενίδης νὰ τὸ σκεφτεῖ αὐτό; Αὐτός ὁ ἰδιόμορφος συσχετισμὸς, πού ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ποίημα, δὲν συνδυάζεται μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ κειμένου. Γιατί ἡ ἀντίθεση πού ἐκφράζεται μὲ τὸ *μηδὲ* φαίνεται νὰ ἀφορᾷ ἄμεσα τὸ νοῦ καὶ τὴ συνήθεια μᾶλλον (*εἶργε νόημα/μηδὲ σ' ἔθος*) παρά ὁδοὺς ἔρευνας. Ἡ παράθεση τοῦ νοῦ καὶ τῆς συνήθειας ὑποδηλώνει μᾶλλον πὼς ἡ ἀποτροπὴ ἀφορᾷ δύο διαφορετικούς τρόπους νὰ πέσουμε σ' ἓναν λάθος δρόμο, παρά δύο λάθος δρόμους. Οἱ ἀντωνυμίες *τῆσδε καὶ τήνδε* προσδιορίζουν τὸ ἴδιο πράγμα καὶ ἡ θεὰ λέει στὴν πραγματικότητα:

μόνο κράτα τὸ νοῦ σου μακριὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὁδὸ ἔρευνας,

μὴν ἀφήσεις τὴν παλιὰ συνήθεια νὰ σέ σπρώξει σ' αὐτή. . .

Μποροῦμε ἔτσι νὰ δικαιολογήσουμε τὴν ἐπανάληψη *τῆσδε. . . τήνδε* στὸ Β7, σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὴν ἀντίθεση *ταύτης. . . τῆς* τοῦ Β6, καὶ ἐπίσης νὰ ἀποδώσουμε στὴ θεὰ ἓναν εὐλογο ἰσχυρισμὸ. Ἐπομένως δὲν ἀπομένει κανένας παραλληλισμὸς ἀνάμεσα στὸ Β6 καὶ τὸ Β7.

Πρὶν ἐξετάσουμε τίς συνέπειες αὐτῆς τῆς ἀνάγνωσης τοῦ κειμένου, πρέπει νὰ ἐξετάσουμε μιὰ ἀκόμα σκέψη ἐναντίον τῆς ἄποψης τῶν Mourelatos καὶ Stokes, καὶ ἀκόμη ἐναντίον κάθε προσέγγισης πού βρίσκει μιὰν ἐντολή *ἐ ν α ν τ ἱ ο ν* ὀρισμένων ὁδῶν ἔρευνας στὸ Β6.

Ἡ παρουσία τοῦ *γάρ* (“ἐπειδὴ”) δείχνει ὅτι τὸ Β6. 3 ἐπ. παρέχει ὑποστήριξη στὸ ἐπιχείρημα τῶν στίχων 1 - 2. Ὁ Mourelatos ἰσχυρίζεται πὼς τὸ Β6. 3 μᾶς “θυμίζει” τὴ θεωρία πού ὑποστηρίζει τὸ ὄν καὶ ἀποκλείει τὸ μὴ

ὄν καί πώς τό γάρ “εἰσάγει τήν ἐντολή τῆς ἀποφυγῆς”. Ὁ Stokes, πού θεωρεῖ πώς τό Β6. 1 - 2 παρέχει ἐπιχειρηματολογία γιά τήν ὁδό τοῦ ὄντος, βρίσκει ὅτι “τό ἐπιχείρημα αὐτό ἐνισχύεται — ἐξ οὗ καί τό γάρ — μέ τόν ἀποκλεισμό τῶν δύο ἐναλλακτικῶν”.¹⁴ Καί οἱ δύο, λοιπόν, ὑποθέτουν ὅτι ὁ ἀποκλεισμός τῶν λανθασμένων ὁδῶν στηρίζει τόν ἰσχυρισμό πού προηγεῖται. Ὅμως, ἀντίθετα πρός τήν ἄποψή τους, αὐτό πού προηγεῖται ἄμεσα δέν εἶναι ἓνα ἐπιχείρημα γιά τό ὄν, ἀλλά ἡ φράση τὰ σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἄνωγα, πού, ἐπομένως, εἶναι αὐτό τό ὅποιο πρέπει νά στηρίζει ἡ φράση πού περιέχει τό γάρ. Γιατί ὅμως ὁ ἀποκλεισμός τῶν λανθασμένων ὁδῶν νά διευκολύνει τήν ἐξέταση τοῦ ἐπιχειρήματος γιά τή σωστή; Στήν πραγματικότητα, ἡ σειρά εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντίθετη, ἐφόσον τό ἐπιχείρημα ἐκεῖνο ἀποτελεῖ τή βάση γιά τόν ἀποκλεισμό τῶν ὁδῶν αὐτῶν. Ἡ λογική σύνδεση θά ἔπρεπε νά εἶναι ὅτι τό ἐπιχείρημα χρειάζεται νά ἐξεταστεῖ γιά νά ἀποκλειστοῦν οἱ λανθασμένες ὁδοί. Ἀλλά τό γάρ δέν ἐπιδέχεται αὐτή τή σημασία. Μάλιστα ἡ παρουσία τοῦ γάρ ὑποδηλώνει ὅτι καθὼς ὁ νέος ἐξετάζει τό ἐπιχείρημα γιά τή σωστή ὁδό, πρέπει νά σκεφτεῖ (χωρίς νά δεχτεῖ) ὅσες λανθασμένες ὁδοὺς ἔρευνας ὑπάρχουν, ἔτσι ὥστε νά δεῖ τήν ἀλήθεια τῆς πρώτης καί τήν ἀπατηλότητα τῶν ἄλλων. Αὐτό, τέλος, εἶναι πού ὑποδηλώνεται καί ἀπό τό Β1. 28 - 31, πού λέγει στόν νέο ὅτι πρέπει, μαζί μέ τήν ἀλήθεια, νά μάθει καί τήν ἄποψη τῶν θνητῶν.

Ἀρχίζει νά φαίνεται πώς οἱ δυσκολίες μας μέ τό Β6 μπορεῖ νά ὀφείλονται στή μόνη ὑπόθεση πού δέν ἀμφισβητήθηκε ὡς τώρα: τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ θεά ἀπορρίπτει στήν περικοπή αὐτή ὀρισμένες ὁδοὺς ἔρευνας. Ἄς ἐξετάσουμε τώρα τήν ὑπόθεση αὐτή.

II

Μέχρις ἐδῶ ἔχουμε θεωρήσει ὡς δεδομένο ὅτι στό Β6 ἡ θεά λέγει στόν νέο νά μήν κάνει κάτι, νά μήν ἀκολουθήσει καμία ἀπό δύο ὁδοὺς ἔρευνας γιά τό ὄν. Φαίνεται ὅμως νά ἀναφέρει μόνο μία λανθασμένη ὁδό. Μπροστά σ' αὐτό τό πρόβλημα ἔχουμε, σέ γενικές γραμμές, δύο ἐναλλακτικές λύσεις. Ἐφόσον ἀναφέρεται ἡ ὁδός τοῦ ὄντος, μποροῦμε νά δοκιμάσουμε νά βροῦμε μία κατάλληλη ἔννοια σύμφωνα μέ τήν ὁποία καί αὐτή ἡ ὁδός νά μπορεῖ νά ἀφεθεῖ κατά μέρος. Ἡ, ἀλλιῶς, μποροῦμε νά ἐπιμείνουμε πώς, παρά τή φαινομενική σημασία τοῦ κειμένου, ἀποκλείεται μία δεύτερη λανθασμένη ὁδός.

Ἡ πρώτη λύση (πού εἶναι ἐκείνη τοῦ Tarán) σημαίνει νά θεωρήσουμε ὅχι ὅτι ἡ ὁδός τοῦ ὄντος ἐγκαταλείπεται, ἀλλά ὅτι ἡ συζήτησή της ἀναβάλλεται. Ἡ δεύτερη (ἐκείνη τῶν Stokes καί Mourgelatos) δέχεται πώς ἡ θεά ἔχει τήν ἴδια στάση ἀπέναντι στίς δύο ὁδοὺς πού συζητᾶ ἐδῶ: ἐφόσον θέλει νά ἐγκαταλείψει τήν ὁδό τῶν θνητῶν, πρέπει νά θέλει νά ἐγκαταλείψει

καί τήν ἄλλη όδό, καί έπομένως μία δεύτερη λανθασμένη όδός πρέπει, κατά κάποιο τρόπο, νά βρίσκεται μέσα στό κείμενο.

Ἡ δυσκολία νά βροῦμε μία ἀναφορά σέ μία τέτοια όδό υποδηλώνει ὅτι ἴσως δέν ὑπάρχει στόν Παρμενίδη τρίτη όδός. Τοῦτο μάλιστα εἶναι πιθανό καί ἀπό γενική σκοπιά.

Κατ' ἀρχάς, ἡ ὅλη δομή τοῦ ποιήματος εἶναι στό ἔπακρο δυϊστική. Ὑπάρχουν μόνο δύο τμήματα, ἡ Ἀλήθεια καί ἡ Δόξα, καί γνωρίζουμε ὅτι τό πρῶτο δείχνει τήν όδό τοῦ ὄντος. Εἶναι λοιπόν εὐλογο ἀπό τούτη τήν πλευρά πῶς ὁ Παρμενίδης ἐξετάζει μία μόνο ἐναλλακτική πρός αὐτήν όδό, τήν ὁποία καί συζητᾶ στήν Δόξαν.

Ἡ ἀντίθεση αὐτή ἀνάμεσα στήν ἀλήθεια καί στά φαινόμενα ἀντικατοπτρίζεται στήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν όδό τῆς θεᾶς (B1. 23,27) καί στήν πεπατημένη όδό τῶν θνητῶν (B1. 27), καί σ' ἐκείνην ἀνάμεσα στήν ἀλήθεια πού κατέχει ἡ θεά (B1. 29, B8. 50 - 51) καί στίς γνῶμες μέσα στίς ὁποῖες πλανιῶνται οἱ βροτοί (B1. 29, B8. 51). Ἀλλά, κυρίως, ἡ θεά δηλώνει ἀπερίφραστα πῶς ὑπάρχουν μόνον δύο όδοί ἔρευνας (B2. 2). Καθαυτή, ἡ δήλωση τούτη δημιουργεῖ μιάν ἀφόρητη ἀσυνέπεια γιά ὅσους βρίσκουν τρεῖς όδούς στό B6, καί δέν μπορούμε νά τήν παραβλέψουμε μέ τήν εὐκολία πού υποδηλώνει ἡ παρακάτω παρατήρηση:

Ἄν καί ὁ Παρμενίδης ἔχει [στό B2] υποδηλώσει πῶς ὑπάρχουν μόνο δύο “νοητές όδοί ἔρευνας”... φαίνεται τώρα [B6, B7]... ὅτι ἐκτός ἀπό τήν ἀληθῆ προκείμενη ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα δύο προκείμενες πού πρέπει ν' ἀπορριφθοῦν.¹⁵

Ἡ ἀποψη αὐτή βρίσκεται ἀντιμέτωπη καί μέ μιάν ἀκόμα δυσκολία. Ὁ Παρμενίδης κάνει διάκριση ἀνάμεσα στήν ἀλήθεια καί στά φαινόμενα, τήν όδό τῆς θεᾶς καί τήν όδό τῶν θνητῶν. Ἄν διακρίνει ἐπιπλέον τήν όδό τοῦ ὄντος ὄχι μόνο ἀπό τήν όδό τοῦ μή ὄντος, ἀλλά ἐπίσης ἀπό τήν όδό τοῦ ὄντος καί τοῦ μή ὄντος, πῶς θά συσχετίσουμε μεταξύ τους τούς ὅρους τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέσεων;

Μπορούμε εὐκολά νά ταυτίσουμε τήν ἀλήθεια μέ τήν όδό τῆς θεᾶς καί τήν όδό τοῦ ὄντος. Τώρα, τό B6 χαρακτηρίζει τήν όδό τῶν θνητῶν ὡς τήν όδό τοῦ ὄντος καί τοῦ μή ὄντος: εἶναι αὐτή καί ἡ όδός πού συζητιέται στήν Δόξαν, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ Reinhardt, Owen καί Kirk καί Raven; Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε ἡ όδός τοῦ μή ὄντος, πού ἀρχικά εἰσάγεται στό B2 ὡς ἡ μόνη ἐναλλακτική πρός τό ὄν όδός, δέν συζητιέται στό ποίημα. Ἐπιπλέον, θά πρέπει πιά νά ἀποδώσουμε στή θεά τήν ἐξῆς παράλογη μέθοδο ἐκθεσης: ἀρχίζει (B1. 27έπ.) ἀντιπαραθέτοντας τήν όδό της πρός ἐκείνη τῶν θνητῶν (δηλ., σύμφωνα μέ τήν ἀποψη αὐτή, τοῦ ὄντος καί τοῦ μή ὄντος)· μετά λέγει (B2) πῶς ἡ όδός της μπορεῖ νά ἀντιπαρατεθεῖ πρός ἐκείνη τοῦ “καθαροῦ” μή

ὄντος· ἀναφέρει τήν ὁδὸ αὐτὴ πάλι στό Β6. 3 μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει καί, χωρὶς καμιάν ἐξήγηση ἢ προειδοποίηση, ἐπανέρχεται στὴ συνδυασμένη ὁδὸ στό Β5.⁴

Ἄν, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ταυτίσουμε τὴν *Λόξαν* μετὰ τὴν ὁδὸ τοῦ μὴ ὄντος (ὅπως κάνουν οἱ Burnet¹⁶ καὶ Tarán), δέν ἀναφέρεται σχεδὸν τίποτα γιὰ τὴν ὁδὸ τῶν θνητῶν. Εἰδικότερα, δέν θὰ εἴμαστε σέ θέση νὰ ἐξηγήσουμε γιατί ἡ ὁδὸς αὐτὴ δέν συζητιέται λεπτομερειακὰ ὅπως μᾶς ὑπόσχονται τὰ Β1. 27έπ. καὶ Β8. 50 - 52.

Καί πάλι τὰ προβλήματα μας προέρχονται ἀπὸ τὸ ὅτι θεωρήσαμε πὼς ἡ θεὰ ἀπορρίπτει ὀρισμένες ὁδοὺς ἔρευνας στό Β6, καὶ αὐτὸ μετὰ τὴ σειρά του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε δεχτεῖ τὴ συμπλήρωση ἀπὸ τὸν Diels τοῦ *εἵργω* στό Β6. 3.¹⁷ Ποιὰ εἶναι τὰ θετικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν προβληματική αὐτὴ διόρθωση;

Ὁ Diels συμπλήρωσε τὸ *εἵργω* ἐξαιτίας τῆς λεκτικῆς ὁμοιότητος ἀνάμεσα στό Β6. 3 καὶ στό Β7. 2. Ἀπὸ μόνη της, βέβαια, ἡ ὁμοιότητα αὐτὴ δέν λέγει πολλά πράγματα.¹⁸ Σχετικοὶ ὅμως εἶναι καὶ δύο ἄλλοι λόγοι.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, μπορεῖ νὰ φανεῖ ὅτι ὁ Σιμπλίκιος ἀπέδωσε στὸν Παρμενίδη δύο ἀπαγορευμένες ὁδοὺς:

μεμφάμενος γὰρ τοῖς τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν συμφέρονσιν ἐν τῷ νοητῷ, «οἷς τὸ πέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι ταυτὸν γενόμεναι καὶ ταυτῶν», καὶ ἀποστρέψας τῆς ὁδοῦ τῆς τὸ μὴ ὄν ζητούσης, «ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα», ἐπάγει.

(78. 2έπ.)

Ὁ Tarán ἰσχυρίζεται πὼς ἡ περικοπὴ αὐτὴ “ἀποδεικνύει” ὅτι ὁ Σιμπλίκιος θεωροῦσε πὼς ὁ Παρμενίδης διέκρινε δύο λανθασμένες ὁδοὺς. Ὁ Stokes, προσεκτικότερα, γράφει ὅτι “ὁ Σιμπλίκιος φαίνεται νὰ θεωρεῖ πὼς ὁ Παρμενίδης ἀπορρίπτει δύο ὁδοὺς” (σ. 115). Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ πιὸ φυσικὴ ἀνάγνωση τῆς περικοπῆς δέν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀποδώσει τὴν ἔκφραση αὐτὴ στὸν Σιμπλίκιο:

Γιατί ἐπικρίνοντας ἐκείνους πού συνδυάζουν στὴ σκέψη τους τὸ ὄν μετὰ τὸ μὴ ὄν, “ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν φαίνονται νὰ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ ὄχι τὸ ἴδιο”, καὶ ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴν ὁδὸ πού ἀναζητᾶ τὸ μὴ ὄν (“μόνο κράτα τὸ νοῦ σου μακριὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὁδὸ ἔρευνας”) καταλήγει. . .

Ὁ Παρμενίδης, γράφει ὁ Σιμπλίκιος, κατηγορεῖ ἐκείνους πού συνδυάζουν τὸ ὄν μετὰ τὸ μὴ ὄν καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ὁδὸ πού ἀναζητᾶ τὸ μὴ ὄν. Μπροστὰ στὴν ἀπουσία ἄλλης μαρτυρίας, ἡ πιὸ φυσικὴ ὑπόθεση εἶναι νὰ θεωρήσουμε πὼς ἐκεῖνοι πού κάνουν τὸ συνδυασμὸ αὐτὸν βρί-

σκονται στο δρόμο του μή ὄντος, και πώς πρόκειται για μία μόνο λανθασμένη όδό.

Μία δεύτερη, σοβαρότερη, δικαιολόγηση για τό *εἶργω* προκύπτει από τή γραμματική μορφή του Β6. 3. Μοιάζει προφανές ότι τό σ' ἐδῶ εἶναι τό σέ μέ ἐκθλιψη· και ἐφόσον τό ἀπό συνήθως σημαίνει “μακριά από”, βρισκόμαστε μπροστά στην πρόταση-πλαίσιο:

Ἐγώ σέ ——— μακριά από αυτή τήν όδό ἔρευνας,
πού φαίνεται κομμένη και ραμμένη για ἕνα ρήμα σάν τό *εἶργω*. Μπροστά σ' αυτό όλες οί άλλες σκέψεις καθίστανται, δικαιολογημένα, δευτερεύουσες.

Ἐπίσης τό σ' δέν εἶναι ἀπαραίτητα τό σέ μέ ἐκθλιψη. Σέ ἐπικό στίχο — τέτοιος εἶναι και του Παρμενίδη — μπορεί νά προκύψει και από ἐκθλιψη του σοί, τή δοτική τής προσωπικής ἀντωνυμίας. Για παράδειγμα, Ἰλιάδα Α. 170-171,

. . . οὐδέ σ' οἶω
ἐνθάδ' ἄτιμος ἐὼν ἄφενος και πλοῦτον ἀφύξειν,
. . . οὔτ' ἔχω σκοπό για χάρι σου
νά μένω ἐδῶ ἀτιμασμένος, ἀγαθά και πλούτη νά σοῦ φέρνω,

περιέχει ἀκριβῶς μία τέτοια ἐκθλιψη.¹⁹ Ἐτσι, κατά πᾶσαν πιθανότητα, και οί στίχοι 122 - 123 του Φ τής Ἰλιάδας,²⁰ ἐνώ ὁ Helmut Saake δέχτηκε πρόσφατα τήν ἑρμηνεία αυτή για τό σ' στους στίχους 18 - 19 τής “Ὠδῆς στην Ἀφροδίτη” τής Σαπφῶς.²¹

Ἐφόσον εἶναι πιθανή ἡ ἐκθλιψη του σοί, ἡ θεά μπορεί νά λέγει:

Ἐγώ ——— για σένα από αυτή τήν όδό ἔρευνας,
κι ἔτσι καθίσταται δυνατή μία σημαντικά διαφορετική ἑρμηνεία του στίχου. Γιατί τώρα πιά φαίνεται πώς δέν εἶναι ἀπαραίτητο ἕνα ρήμα πού νά ἐκφράζει ἀντίθεση. Ἐχοντας αυτό ὑπόψη μας, θά μπορούσαμε νά συμπληρώσουμε ὡς ἐξῆς τόν ἐλλιπή στίχο μας:

πρώτης γάρ σ(οι) ἀφ' όδοῦ ταύτης διζήσιος ἄρχω.

Ἡ σύνταξη του ἄρχω (“ἀρχίζω”) μέ τό ἀπό ἀναφέρεται στο LSJ (ἐν λ. ἄρχω, I.2). Ὁ Smyth θεωρεῖ τό ἀπό παράλληλο μέ τό ἐκ²² τό ἀπό συχνά ὑποδηλώνει ἕνα σημεῖο προέλευσης, και ὁ Παρμενίδης τό χρησιμοποιεῖ μέ αυτήν ἀκριβῶς τή σημασία στο Β8. 51 για νά δηλώσει τήν ἀρχή τής Λόξης. Στόν Ὀμηρο χρησιμοποιεῖται μερικές φορές παράλληλα μέ τό ἐπί (“πάνω”), πάντοτε ὁμως περιέχοντας τήν ἔννοια τής προέλευσης, ὅπως στίς συνηθισμένες ἐκφράσεις ἀφ' ἵππων ἢ ἀπό νεῶν μάχεσθαι. Μπορεῖ λοιπόν ἡ θεά νά λέει στο Β6:

Γιατί, πρώτα, θά ἀρχίσω, για χάρι σου, από αυτή τήν όδό ἔρευνας, και μετά πάλι από ἐκείνην ὅπου οί Ὀνητοί πού δέν ξέρουν τίποτε πλανιῶνται, διπλοκέφαλοι. . .

“Οτι ἡ συζήτηση τῆς κάθε ὁδοῦ μπορεί ν’ ἀποτελεῖ ξεκίνημα, ἀνταποκρίνεται τέλεια στό Β5:

*ξυγόν δέ μοί ἐστιν,
ὀππόθεν ἄρξωμαι· τόθι γάρ πάλιν ἴξομαι ἀδθις.*

Κι εἶναι τό ἴδιο γιά μένα
ἀπό ποῦ θ’ ἀρχίσω· γιατί θά φτάσω πάλι στό ἴδιο σημεῖο.

Αὐτό τό “σημεῖο” εἶναι ἀκριβῶς ἡ θεωρία πῶς ὅ,τι δέν εἶναι δέν μπορεί οὔτε νά γνωσθεῖ οὔτε νά λεχθεῖ (Β2. 7 - 8) ἢ, ὅπως ἀναφέρεται στό ἴδιο τό Β6, πῶς ὅ,τι μπορεί νά λεχθεῖ καί νά νοηθεῖ εἶναι αὐτό πού εἶναι. Ὁ νέος καλεῖται νά σκεφτεῖ τή θεωρία αὐτή, καί γιά νά τό κάνει αὐτό πρέπει ν’ ἀκούσει τήν ἀληθῆ ὁδό τοῦ ὄντος καί τή λανθασμένη ὁδό τοῦ μή ὄντος, ἔτσι ὥστε νά ἀντιληφθεῖ γιατί ἡ θεωρία στηρίζει τήν πρώτη καί ἀποκλείει τή δεύτερη.²³

Τό ποίημα τώρα ἀποκτᾶ μιᾶ πολὺ καθαρή δομή. Ἡ θεά ἀντιπαραθέτει τό δρόμο της μέ ἐκεῖνον τῶν θνητῶν (Β1. 27), λέγει ὅμως στόν νέο ὅτι πρέπει νά μάθει τά πάντα (Β1. 28), ὄχι μόνο “τὴν καρδιά τῆς ἀλήθειας” ἀλλά καί τίς γνώμες τῶν βροτῶν (Β1. 29 - 30). Παρέχει ἕναν προκαταρκτικό καθορισμό τῶν δύο αὐτῶν ὁδῶν ἔρευνας στό Β2.²⁴ Προειδοποιεῖ γιά τή λανθασμένη ὁδό, στηρίζοντας τήν προειδοποίησή της μέ τήν κεντρική θεωρία τοῦ Β2. 7 - 8. Ζητάει ἀπό τόν νέο νά ἔχει τή θέση αὐτή ὑπόψη του (Β6. 1 - 2) γιατί (ἔτσι ἡ λειτουργία τοῦ γάρ στό Β6. 3 γίνεται ἐπιτέλους καθαρή), ὅπως ὑποσχέθηκε τό Β1, θά τόν ὀδηγήσει καί στίς δύο αὐτές ὁδοὺς — πρῶτα ἀπό τήν ὁδό τοῦ ὄντος, στήν *Ἀλήθειαν*, καί κατόπιν ἀπό ἐκεῖνη τοῦ μή ὄντος, στήν *Λόξαν*.

Τό ἀπόσπασμα Β6 ἐπομένως δέν ἀπορρίπτει καμιάν ὁδό ἔρευνας. Ἀντίθετα, λέγει ὅτι ἡ θεά θά ἀκολουθήσει (δειξέι) δύο μεθόδους ἔρευνας γιά τή φύση — πράγμα πού ἀντιπροσωπεύει αὐτό ἀκριβῶς πού κάνει στό ὑπόλοιπο τοῦ ποιήματος.

Ἡ ἀδιαλλαξία μέ τήν ὁποία ἀποκηρύσσεται ἡ ὁδός τῶν θνητῶν ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ὁ νέος θά πρέπει νά ταξιδέψει σ’ αὐτήν καί ἐπειδή ἡ συνήθεια μπορεί νά τόν κάνει νά θελήσει νά μείνει ἐκεῖ. Ὅπως ὁ Ὀδυσσεύς προστατεύτηκε ἀπό τίς Σειρήνες, ὁ νέος δέν πρέπει ν’ ἀφήσει τή φαινομενική ἐλκυστικότητα, τήν ἐνορατική γοητεία, αὐτῆς τῆς ὁδοῦ νά τόν ξεγελάσει. Ἡ λανθασμένη ὁδός ξεσκεπάζεται (πρβλ. Β8. 51 - 54, 60 - 61, ἴσως Β19) γιατί ὁ νέος πρέπει νά τήν ἀκολουθήσει ἀλλά νά μήν κάνει τό λάθος νά τήν πάρει γιά τήν ἀλήθεια.

III

Ἡ ἐρμηνεία μας συνεπάγεται ὅτι τό περιεχόμενο τῆς *Λόξης*, ἡ ὁδός τῶν θνητῶν, ἢ ὁδός τοῦ μή ὄντος, καί ἡ ὁδός πού συνδυάζει τό ὄν καί τό μή ὄν

είναι όλες ή ίδια. Για να υποστηρίξω την τελευταία αυτή, και πιο προβληματική, ταύτιση θα δεχτώ, ως θέση, ότι το “όν” του Παρμενίδη δεν είναι ούτε ύπαρκτικό,²⁵ ούτε και ύπαρκτικό και κατηγορικό,²⁶ αλλά θεμελιακά κατηγορικό. Η άποψή μου οφείλει πολλά στον Owen²⁷ και στον Mourelatos²⁸ έχω ήδη συζητήσει λεπτομερειακά, σε άλλη μου εργασία, τη σημασία του όντος την οποία επικαλοῦμαι σε συνάρτηση με τις θεωρίες εκείνες του Πλάτωνα, ιδιαίτερα την άποψή του για την αυτοκατηγορία, που έχουν Ἐλεατική καταγωγή.²⁹

Η θέση μου είναι ότι ο Παρμενίδης έννοει το “είναι” με την πολύ ισχυρή σημασία του “είναι αυτό που είναι τό να είναι”.* Ἐτσι, αν αναφέρεται, για παράδειγμα, σε αυτό που είναι ξύλο, θεωρεί ότι μιλάει γι’ αυτό που είναι τό να είναι [κάτι] ξύλο, την ίδια τή φύση του ξύλου. Και αν είναι ἔτσι, τότε ή ἄρνηση τῆς γένεσης (B8. 6 - 9) γίνεται πιο εύλογη. Γιατί τό να πει κανείς πώς κάποτε ἔγινε τό ξύλο σημαίνει να πει ότι αυτό που είναι τό να είναι [κάτι] ξύλο ἔγινε από κάτι που τό ίδιο δεν ήταν τό να είναι [κάτι] ξύλο. Και τοῦτο, με τή σειρά του, σημαίνει να πει όχι μόνο πώς ή φύση τῶν πραγμάτων είναι γενητή, αλλά και πώς ή ίδια ή φύση ενός πράγματος μπορεί να μεταμορφωθεί στην ίδια τή φύση κάποιου ἄλλου. Ἀλλά πῶς θα μπορούσε να συμβεί αυτό; Τό να πούμε πώς ή φύση του ξύλου ἔγινε κάποτε σημαίνει να πούμε πώς κάτι διαφορετικό από τή φύση αυτή ἔγινε ή φύση αυτή. “Ἡ φύση ενός πράγματος” είναι τό ἔσχατο ὑποκείμενο κατηγορίας. Τό να πούμε ότι ἔγινε από κάτι ἄλλο σημαίνει να ὑποθέσουμε ένα παραπέρα ὑποκείμενο κατηγορίας. Και τοῦτο ἀπλῶς δημιουργεί τό ίδιο πρόβλημα. Γιατί οτιδήποτε ήταν αυτό που μεταβλήθηκε αποδεικνύεται πῶς δεν ήταν ή φύση του πράγματος για τό οποίο πρόκειται (όχι, για παράδειγμα, αυτό που είναι να είναι [κάτι] ξύλο)· και τό πράγμα που είναι τό ὑποκείμενο τῆς μεταβολῆς, οτιδήποτε κι αν είναι, καταλήγει να είναι τό μόνο ἀμετάβλητο, και ἔπομένως πραγματικό, πράγμα. Μή έχοντας στή διάθεσή του την Ἀριστοτελική θεωρία τῆς ὕλης, τή διαμόρφωση τῆς οποίας προκάλεσαν τά δικά του επιχειρήματα, ο Παρμενίδης μπορούσε μόνο να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οτιδήποτε και αν είναι αυτό που τά πράγματα είναι στην πραγματικότητα, είναι τό ίδιο ἀμετάβλητο. Γιατί αν μεταβαλόταν καθ’ οἶονδήποτε τρόπο, δεν θα ήταν πιά αυτό που είναι, και ἔτσι δεν θα ὑπῆρχε πιά για μᾶς ούτε

*ΣτΜ. Η πολύπλοκη διατύπωση ἔδω ἀντικατοπτρίζει μιὰ πραγματική δυσκολία που είναι πιθανό να ἔνιωσε και ο Ἀριστοτέλης όταν διαμόρφωνε τόν νεολογισμό *τό τί ἦν εἶναι* για να ἀποδώσει κάτι παραπλήσιο, τήν *essentia* (βλ. σχετικά π.χ. W. D. Ross, *Aristotle's Metaphysics* I, σ. XCIV - CVII). Σε ἔπιστολή του ο κ. Νεχαμᾶς μου διευκρινίζει πῶς δεν ισχυρίζεται “ὅτι ο Παρμενίδης ἔχει συνειδητοποιήσει τήν ἔννοια του *τό τί ἦν εἶναι* — αλλά ἀντίθετα χρησιμοποιεῖ τό *εἶναι* μ’ αυτή τή σημασία, χωρίς να καταλαβαίνει ότι αυτή είναι μόνο μία από τις σημασίες του ρήματος”.

κάν ένα υποκείμενο ώστε να μιλήσουμε γι' αυτό. Μιά και τόν απασχολούσαν οί ίδιες οί φύσεις τών πραγμάτων, ό Παρμενίδης κατέληξε, γενικεύοντας από περιπτώσεις του είδους που αναφέραμε, ότι αυτό που είναι δεν μπορεί να μην είναι. Τοῦτο σημαίνει, γιά παράδειγμα, πώς αυτό που είναι τό να είναι [κάτι] ξύλο (αν υπάρχει τέτοιο πράγμα) δεν μπορεί, με όποιονδήποτε τρόπο, σε όποιαδήποτε στιγμή, και από όποιαδήποτε άποψη, να μην είναι ξύλο. Ἡ φύση είναι άμετάβλητη. Ὅποτεδήποτε παρατηρούμε μεταβολή, βρισκόμαστε ακόμα στην περιοχή του φαίνεσθαι. "Αν τό ξύλο μεταβληθεῖ σε στάχτη, τότε ούτε τό ξύλο ούτε ή στάχτη είναι πραγματικά, παρά μόνο φαινόμενα άσχετα με την άμετάβλητη πραγματικότητα τών πραγμάτων. Ἡ όδός τών θνητών είναι ή άποψη του κοινού νοῦ ότι τά πράγματα μπορεί να μεταβληθοῦν, και ή φιλοσοφική, Μιλήσια, άποψη πώς τά πάντα στον κόσμο γίνονται κατά κάποιον τρόπο από μίαν άδιαφοροποίητη άρχή. Ἡ άπάντηση του Παρμενίδη είναι να υποστηρίξει ότι ή μεταβολή αυτή είναι άπλως φαινομενική. Τά πραγματικά πράγματα, τά πράγματα που είναι Φ, με την ισχυρή σημασία του να είναι αυτό που είναι τό να είναι [κάτι] Φ, δεν μπορούν να μεταβληθοῦν. Γιατί τό να είναι [κάτι] αυτό που είναι τό να είναι [κάτι] Φ, τό να είναι ή φύση του Φ, σημαίνει να είναι Φ από κάθε πλευρά και γιά κάθε χρόνο. "Αν ένα τέτοιο πράγμα μεταβαλόταν καθ' οίονδήποτε τρόπο, θά έκανε να είναι αυτό που είναι, και έτσι αυτό που είναι (αυτό που είναι τό να είναι κάτι) Φ θά κατέληγε να μην είναι (αυτό που είναι τό να είναι κάτι) Φ. Ὅμως τοῦτο σημαίνει να πει κανείς πώς αυτό που είναι δεν είναι, πώς τό ὄν και τό μή ὄν είναι τό ίδιο. Και αυτό είναι τό αποτέλεσμα του να ποῦμε γιά όποιοδήποτε υποκείμενο, που δεχόμαστε ότι είναι πραγματικό, πώς υπόκειται σε μεταβολή.

Γιατί όμως ό Παρμενίδης, αφού έχει φαινομενικά έξοστρακίσει την όδó αυτή τών θνητών, προχωρεί να την περιγράψει με τόσες λεπτομέρειες στην *Δόξαν*; "Αν ή μεταβολή είναι αδύνατη, έφόσον συνεπάγεται να ποῦμε γιά τό υποκείμενό της πώς δεν είναι, γιατί αφιερώνει τόσο πολύ χρόνο στη λεπτομερή περιγραφή της διαδικασίας της;

Ἐαναλύοντας προσεκτικά τό Β1. 31 - 32, ό Owen έδειξε πώς στην *Δόξαν* δεν ανήκει καμιά "κατά προσέγγιση" αλήθεια.³⁰ Γιατί όμως τότε παρουσιάζεται; Ὁ Owen άπαντᾷ ότι ό σκοπός του Παρμενίδη είναι "όλωσδιόλου διαλεκτικός". Μοῦ φαίνεται όμως παράδοξο ό Παρμενίδης να κατασκεύασε μία (έντελώς ψευδή) κοσμολογία μόνο και μόνο ώστε "κανένας θνητός να μη δώσει μία περιγραφή που να παρουσιάζει λιγότερες παραβιάσεις τών κανόνων της Ἐλήθειας".³¹ Ὁ Παρμενίδης φαίνεται να έχει κατασκευάσει την *Δόξαν* με μεγάλη φροντίδα, και υπάρχει ή ύποψία πώς ανταγωνίζεται τούς φυσιολόγους, πώς παρέχει μία θεωρία γιά τόν κόσμο την όποία, κατά κάποιον τρόπο, πιστεύει. Ἡ ύποψία αυτή υποστηρίζεται από τή μαρτυρία

τοῦ Ἀριστοτέλη, ἢ ὅποια, ἂν καὶ τό νοημά της δέν εἶναι ἀναμφίβολο, συχνά ἀποδίδει τή δυϊστική κοσμολογία τῆς Δόξης στόν ἴδιο τόν Παρμενίδη.³² Θέλω τώρα νά προτείνω ὅτι μποροῦμε νά ἀποδώσουμε μιὰ τέτοια κοσμολογία στόν Παρμενίδη καί παράλληλα νά σεβαστοῦμε τά σωστά ἐπιχειρήματα τοῦ Owen.

Στό B1. 31 - 32 διαβάζουμε:

*ἀλλ' ἔμπης καὶ ταῦτα μαθήσῃ, ὡς τὰ δοκοῦντα
χρῆν δοκίμως εἶναι, διὰ παντός πάντα περ ὄντα. (β)*

Ἄλλά πάλι, θά μάθεις καί τοῦτα, πῶς αὐτά πού φαίνονται ἔπρεπε νά εἶναι πραγματικά, ἀφοῦ στ' ἀλήθεια εἶναι τό σύνολο τῶν πραγμάτων.

Τό σφάλμα τῶν ὀνητῶν περιγράφεται στή φράση *ὡς... ὄντα*. Καί τό λάθος αὐτό εἶναι ὅτι συγχέουν τά πράγματα ὅπως φαίνονται μέ τά πράγματα ὅπως εἶναι, ὅτι παίρνουν αὐτό πού φαίνεται γι' αὐτό πού εἶναι. Μποροῦμε ἔτσι νά διακρίνουμε δύο πλευρές τοῦ προβλήματος τῆς σχέσης τῆς Δόξης μέ τήν πραγματικότητα. Μποροῦμε νά ρωτήσουμε εἴτε ἂν ἡ Δόξα περιέχει μιὰ σωστή περιγραφή τῶν φαινομένων εἴτε ἂν μιὰ τέτοια περιγραφή, ὅσοδήποτε πιστή στά φαινόμενα, μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἐπαρκή περιγραφή τῆς πραγματικότητας. Μποροῦμε τώρα νά ἐξηγήσουμε γιατί ὁ Παρμενίδης κατασκευάζει χωρίς πρόβλημα τήν Δόξαν παρά τίς συντριπτικές ἀποδείξεις τῆς Ἀληθείας. Ἀντίθετα ἀπό τούς κοινούς ὀνητούς, γνωρίζει πῶς ἡ Δόξα μπορεῖ μόνο νά μᾶς πεῖ πῶς ὁ κόσμος φαίνεται νά εἶναι, καί πῶς ὁ τρόπος πού ὁ κόσμος φαίνεται νά εἶναι καί ὁ τρόπος πού εἶναι εἶναι ὁλότελα διαφορετικοί. Ἡ ἀπατηλότητα τῆς Δόξης δέν συνίσταται στή σχέση της μέ τό φαίνεσθαι, πού τό περιγράφει (κατά τήν ἄποψη τοῦ Παρμενίδη) ἐντελῶς σωστά, ἀλλά στήν εὐλογῆ ἀξίωσή της ὅτι ἀποτελεῖ ἐπίσης περιγραφή τῆς πραγματικότητας.

Ὁ Παρμενίδης λοιπόν κάνει, ἴσως πρώτη φορά γιά τή δυτική σκέψη, τή διάκριση ἀνάμεσα στό φαίνεσθαι καί στήν πραγματικότητα: ὁ κόσμος ὄχι μόνο φαίνεται νά εἶναι ἄλλος ἀπ' ὅ,τι εἶναι, ἀλλά καί ὁ κόσμος πού φαίνεται εἶναι ἄλλος ἀπό τόν κόσμο πού εἶναι. Ὁ ἔλεγχος τοῦ Παρμενίδη στήν κοσμολογία δέν ἦταν νά ὑποστηρίξει πῶς ἡ φυσική ἦταν ἀδύνατη· αὐτό θά ἦταν δύσκολο νά συμβιβαστεῖ μέ τήν ἀκούραστη ἐνασχόλησή του μ' αὐτήν. Ἡ ἀντίκρουσή του συνίσταται στό νά ὑποστηρίξει πῶς ἡ κοσμολογία ἀγγίζει ἀπλῶς τό φαίνεσθαι, καί ὄχι τόν κόσμο τῆς πραγματικότητας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀληθῆς περιγραφή βρίσκεται στήν Ἀλήθειαν. Γράφει τήν Δόξαν ἐπειδή τό ψεῦδος της συνίσταται ὄχι στό ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ λ α ν θ α σ μ έ ν η περιγραφή τοῦ φαίνεσθαι, ἀλλά στό ὅτι εἶναι μιὰ περιγραφή τοῦ φ α ί ν ε σ θ α ι καί στή φαινομενική ἀξίωσή της ὅτι περιγράφει τήν ἀλήθεια.

Όταν γράφει τήν *Δόξαν* καί χρησιμοποιεῖ ἀρνητικά κατηγορήματα, ὁ Παρμενίδης δέν βρίσκεται παγιδευμένος στό παράδοξο τοῦ νά ἔχει νά πεῖ αὐτό πού δέν μπορεῖ νά εἰπωθεῖ.³³ “Αὐτό πού δέν μπορεῖ νά εἰπωθεῖ” δέν εἶναι τό πῶς φαίνονται νά εἶναι τά πράγματα, κάτι στήν ἔκφραση τοῦ ὁποίου ὁ Παρμενίδης ἀφοσιώθηκε μέ ἄμετρο ἐνθουσιασμό. Ἀντίθετα, αὐτό πού δέν μπορεῖ νά εἰπωθεῖ εἶναι τό ὅτι ὁ τρόπος πού τά πράγματα φαίνονται νά εἶναι (καί πού, ἐπομένως, θά κατέληγε ὁ ἴδιος, δέν εἶναι στήν πραγματικότητα) εἶναι ὁ τρόπος πού πράγματι εἶναι. Κάθε ἄποψη κατά τήν ὁποία ἓνα πράγμα μεταβάλλεται εἶναι μέρος τοῦ φαίνεσθαι αὐτοῦ τοῦ πράγματος, καί ἐπομένως ὄχι μέρος αὐτοῦ πού τό πράγμα εἶναι. Τό νά σκεφτεῖ κανεῖς πῶς τά πράγματα μεταβάλλονται πραγματικά, θά σήμαινε πῶς θεωρεῖ ὅτι αὐτό πού δέν εἶναι εἶναι. Αὐτό εἶναι πού δέν μπορεῖ νά εἰπωθεῖ καί πού ὁ Παρμενίδης ποτέ δέν ἐπιχειρεῖ νά πεῖ.

Ἡ ἀπόλυτη διάκριση τοῦ Παρμενίδη ἀνάμεσα στό ὄν καί στό μή ὄν, ἀνάμεσα στήν πραγματικότητα καί στό φαίνεσθαι, εἶναι ἐπομένως πρόγονος τῆς διάκρισης ἀνάμεσα στήν οὐσία καί στό συμβεβηκός. Ἀντί νά κάνει τό σφάλμα, ὅπως συχνά ἔχει νομιστεῖ, νά διακηρύξει τό τέλος τῆς κοσμολογίας, ἔδειξε πῶς, μέ βάση τίς ἴδιες τῆς τίς παραδοχές, τό πεδίο τῆς ἐφαρμογῆς τῆς καί ἡ ἀξίωσή τῆς γιά ἀλήθεια περιορίζονται σημαντικά. Κάνοντας αὐτό, ἔδειξε ἀκόμα πῶς ἡ φιλοσοφία ἦταν ἀπαραίτητη γιά νά ὀδηγήσει τή φυσική στόν ἀσφαλῆ δρόμο τῆς ἐπιστήμης.

Σημειώσεις τοῦ συγγραφέα

1. Karl Reinhardt, *Parmenides und die Geschichte der Griechischen Philosophie*, (ἀνατ. Frankfurt A. M., 1959) σ. 18 - 32.

2. David J. Furley, “Notes on Parmenides”, στό E.M. Lee et al., *Exegesis and Argument: Studies in Greek Philosophy Presented to Gregory Vlastos* (Assen, 1973), σ. 1 - 15· W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, τόμος II (Cambridge, 1965)· G.S. Kirk καί J.E. Raven, *The Presocratic Philosophers* (Cambridge, 1957)· A.P.D. Mourelatos, *The Route of Parmenides* (New Haven, 1970)· G.E.L. Owen, “Eleatic Questions”, *Classical Quarterly*, N.S. τόμος 10 (1960), σ. 85 - 102· Michael C. Stokes, *One and Many in Presocratic Philosophy* (Cambridge, Mass., 1971). Πιο κάτω θά ἀναφέρομαι στά ἔργα αὐτά μέ τό ὄνομα τοῦ συγγραφέα.

3. Owen, σ. 90 - 91.

4. Γιά τή σύνταξη αὐτή, βλ. Furley, σ. 11.

5. Βλ. τό σχόλιο τοῦ Diels στό κριτικό ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης ἀπό τήν

Πρωσική Ἀκαδημία τοῦ Ὑπομνήματος τοῦ Σιμπλίκιου στὰ *Φυσικά* τοῦ Ἀριστοτέλη (Βερολίνο, 1882), σ. 117.

6. Leonardo Tarán, *Parmenides: A Text with Translation, Commentary, and Critical Essays* (Princeton, 1965), σ. 59 - 72.

7. Guthrie, σ. 22.

8. Πρβλ. Stokes, σ. 113.

9. Stokes, σ. 113. Καί ὁ Stokes καί ὁ Tarán ἀπορρίπτουν τήν προσπάθεια τῆς Rosamond Kent Sprague ("Parmenides: A Suggested Rearrangement of the Fragments in the Way of Truth", *Classical Philology*, τόμ. 50 (1955), σ. 124 - 126) νά ἀποφύγει τό πρόβλημα αὐτό ἀλλάζοντας τή σειρά τῶν ἀποσπασμάτων. Πρβλ. Stokes, σ. 113· Tarán, σ. 60 - 61. Ὁ Furley προτείνει (σ. 10) ὅτι τό ταύτης παραπέμπει πίσω στόν καθορισμό τῆς λανθασμένης ὁδοῦ τοῦ μή ὄντος στό B2. 5. Ἀλλά ὁ καθορισμός αὐτός βρίσκεται ἀσφαλῶς πολύ πίσω γιά νά εἶναι κατανοητή ἡ ἀναφορά, ἰδιαίτερα ἀφοῦ ἔχουν παρεμβληθεῖ ἄλλα διαφορετικά θέματα.

10. Stokes, σ. 115, σημ. 27.

11. Mourelatos, σ. 77, σημ. 7. "Ὅλες οἱ ἀναφορές στόν Mourelatos σχετικά μέ αὐτό τό ζήτημα ἀφοροῦν αὐτό τό χωρίο.

12. Τό δάμνημι δέν εἶναι ἐντελῶς ἰσοδύναμο μέ τό "ἀποδεικνύω", αὐτό ὅμως δέν μᾶς ἀπασχολεῖ τούτη τή στιγμή. Πρβλ. Mourelatos, σ. 28, σημ. 27.

13. Ὁ Mourelatos φρονεῖ ὅτι οἱ δύο δρόμοι "καταλήγουν" νά εἶναι ὁ ἴδιος, ἐπιμένει ὅμως πῶς "ὁ δρόμος τῶν θνητῶν δέν μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ τόν ἀρνητικό δρόμο κατευθείαν ἢ simpliciter", σ. 91, σημ. 47.

14. Stokes, σ. 114.

15. Kirk καί Raven, σ. 271.

16. John Burnet, *Early Greek Philosophy*, 4η ἔκδ. (London, 1930), σ. 183 - 184.

17. Ἡ διόρθωση τοῦ Diels ἔχει γίνει γενικά ἀποδεκτή, μέ μιάν ἐξαίρεση πού ἀναφέρεται πιο κάτω (σημ. 18, 23). Πρβλ. Tarán, σ. 61· Stokes, σ. 114· Furley, σ. 10, σημ. 29.

18. Πρβλ. Nestor-Luis Cordero, "Les deux chemins de Parménide dans les fragments 6 et 7", *Phronesis*, τόμος 24 (1979), σ. 11: "Ἡ ὁμοιότητα πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στό 6. 3. . . καί τό 7. 2. . . εἶναι ἀναμφισβήτητη. Πρόκειται ὅμως γιά μιάν ὁμοιότητα ἐπιφανειακή, κι ἔτσι παραπλανητική." Πρβλ. πιο κάτω σημ. 23.

19. Πρβλ. Pierre Chantraine, *Grammaire Homérique* (Paris, 1942), σ. 86.

20. Πρβλ. Walter Leaf καί M.A. Bayfield, *The Iliad of Homer* (London, 1968), τόμος 2, σ. 506. Πρβλ. ἐπίσης W. Leaf, *The Iliad* (Amsterdam, 1971), τόμος 1, σημ. στό I. 170· Georg Autenrieth, *A Homeric Dictionary* (Norman, Okla., 1969), ἔ.λ. σ' καί Herbert Weir Smyth, *Greek Grammar* (Cambridge, Mass., 1956), σ. 23.

21. Helmut Saake, *Zur Kunst Sapphos* (Munich and Vienna, 1971), σ. 54 - 65. Εὐχαριστῶ τὸν Edwin Floyd πού μοῦ ἐπισήμανε τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ καὶ πού συζήτησε μαζί μου αὐτό τὸ θέμα.

22. Smyth, σ. 371.

23. Ἐφοῦ τὸ παρὸν ἄρθρο εἶχε γραφτεῖ, ὁ Nestor-Luis Cordero ὑπέβαλε τὰ ἀποσπάσματα B6 καὶ B7 σὲ ἐξαντλητικὴ φιλολογικὴ ἀνάλυση. Τὸ ἄρθρο του, πού ἀναφέρθηκε πρὶ πάντων στὴ σ. 18, εἶναι ἐξαιρετικὰ χρήσιμο. Μὲ βάση τὴν ἐξέταση τῶν χειρογράφων τοῦ Σιμπλίκιου προτιμῶ τὴ γραφὴ μὲ τε (μὲ ἐκθλιψη) ἀντὶ τοῦ σοι (μὲ ἐκθλιψη) πού προτείνω ἐγώ. Ὅπως ἐγώ, θεωρεῖ πὼς γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ τὸ νόημα τοῦ B6. 3 ἀπαιτεῖται ἓνας τύπος τοῦ ρήματος ἄρχειν. Ἡ πρότασί του εἶναι:

πρώτης γὰρ τ' ἀφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος ἄρξει

Γιατί πρῶτα θ' ἀρχίσει ἀπὸ τούτη τὴν ὁδὸ ἔρευνας.

Βρίσκω τὴ σύγκλιση τῶν ἀπόψεών μας πολὺ ἐνθαρρυντικὴ, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ νόημα πού ἀποδίδουμε στὸ κείμενο εἶναι, βασικά, τὸ ἴδιο.

24. Οἱ στίχοι αὐτοὶ δὲν περιέχουν τὴν πλήρη περιγραφὴ ἀπὸ τὴ θεὰ τῶν δύο ὁδῶν τῆς ἔρευνας. Ὁ μῦθος (B2. 1) πού αὐτὴ θέλει νὰ συγκρατήσῃ ὁ νέος εἶναι ὁ μῦθος τοῦ B8.1 καὶ ὁ κόσμος ἐπέων ἀπατηλῶν τοῦ B8. 52. Στὸ B8 καὶ στὰ ἐπόμενα τμήματα τοῦ ποιήματος εἶναι πού οἱ ὁδοὶ θὰ καθοριστοῦν πλήρως.

25. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἄποψη τῶν Tarán, Burnet καὶ Owen ("Eleatic Questions"· εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχε μεταβάλῃ ἀπόψεις ὅταν ἔγραψε τὴν ἐργασία πού ἀναφέρεται πρὶ κάτω στὴ σ. 27). Ὁ Tarán, σ. 33 - 35, δίνει περισσότερες ἀναφορές, καὶ ὁ Mourelatos, σ. 269 - 278, παρέχει μιὰν ἐξαντλητικὴ ταξινόμηση κάθε δυνατῆς ἐναλλακτικῆς περίπτωσης.

26. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Guido Calogero, *Studi sull' Eleatismo* (Ρώμη, 1932), ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παρμενίδης δὲν κάνει διάκριση μεταξὺ ὑπαρξῆς καὶ κατηγορήσεως, καὶ οἱ Kirk καὶ Raven. Ὁ Montgomery Furth, "Elements of Eleatic Ontology", στὸ A.P.D. Mourelatos (ἐκδ.), *The Presocratics* (Garden City, 1974), σ. 241 - 270, ὑποστηρίζει πὼς ὁ Παρμενίδης "συγχωνεύει" ἀλλὰ δὲν συγχέει τὴν ὑπαρξὴ μὲ τὴν κατηγορήσεως καὶ πὼς ἡ ἐπιχειρηματολογία του εἶναι εὐλόγη καὶ ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς ἐναλλακτικὲς ἐρμηνεῖες. Ὁ Furley, σ. 13 - 14, ἀκολουθεῖ τὴν προσέγγιση τοῦ Furth.

27. "Plato on Not-Being", στὸ Gregory Vlastos (ἐκδ.), *Plato I: Metaphysics and Epistemology* (Garden City, 1971), σ. 223 - 267.

28. Mourelatos, σ. 47 - 93.

29. Βλ. "Confusing Universals and Particulars in Plato's Early Dialogues", *Review of Metaphysics*, τόμος 29 (1975), σ. 287 - 306 καὶ εἰδικὰ "Self-Predication and Plato's Theory of Forms", *American Philosophical Quarterly*, τόμος 16 (1979), σ. 93 - 103.

30. Owen, "Eleatic Questions", σ. 84 - 89· πρβλ. Mourelatos, σ. 194 - 221.
31. Stokes, ἀκολουθώντας τόν Owen, σ. 148· πρβλ. A.A. Long, "The Principles of Parmenides' Cosmogony", *Phronesis*, τόμος 8 (1963), σ. 90 - 107.
32. Ὁ Ἀριστοτέλης μιλάει συχνά γιά τόν Παρμενίδη σάν νά ἀρνιόταν ὀλωσδιόλου τή φυσική π.χ. στά *Φυσικά* Α2, 185^aἐπ. "Ὁμως στά *Φυσικά* Α5, 188^a 19ἐπ. ἀποδίδει σ' αὐτόν μιὰ κοσμογονία. Στά *Μετὰ τὰ Φυσικά* Α3, 984^b3 - 4, τοῦ ἀποδίδει μέ δισταγμό μιὰ δυϊστική κοσμογονία, ἐνῶ στό Α5, 986^b27ἐπ., ὑποδηλώνει πώς ὁ Παρμενίδης, "ἀναγκασμένος νά ἀκολουθήσει τὰ γεγονότα τῆς παρατήρησης", ἀποδέχεται μιὰ τέτοια θεωρία. Στό *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* Α3, 318^a6 - 7, ἀποδίδει ξεκάθαρα μιὰ τέτοια δυϊστική ἄποψη στόν Παρμενίδη (πρβλ. ἐπίσης 330^b13 - 19, 335^b15 - 16). Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ Joachim (*Aristotle on Coming-to-be and Passing-Away* (Oxford, 1922), σ. 100) σπεύδει νά σχολιάσει πώς ὁ Παρμενίδης παρουσιάζει τή θεωρία αὐτή ὡς "ἐπικρατούσα ἀλλά ἐσφαλμένη", καί ἀκολουθεῖ τόν Burnet θεωρώντας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει τήν ἄποψη αὐτή ὄχι στόν ἴδιο τόν Παρμενίδη, ἀλλά στό ποίημα πού συνέγραψε ὁ Παρμενίδης, παραπέμποντας σ' αὐτό μέ τό ὄνομα τοῦ συγγραφέα του, ὅπως περίπου θά ἔκανε ἕνας σύγχρονος κριτικός τῆς λογοτεχνίας.
33. Furth, "Elements of Eleatic Ontology", σ. 269 - 270.

Σημειώσεις τοῦ ἐκδότη

- (α) Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀρχαίων χωρίων πού περιέχονται στό ἄρθρο ἔγινε μέ βάση τή δεσμευτική γιά τήν ἐρμηνεία μετάφρασή τους ἀπό τόν συγγραφέα καί εἶναι δυνατόν νά ἀποκλίνει σέ μερικά σημεῖα ἀπό ἐκείνη τοῦ E.N. Ρούσσου πού δημοσιεύεται σ' αὐτό τό τεύχος.
- (β) Ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ ἐδῶ τή γραφή ὀρισμένων χειρογράφων, ἡ ὁποία διαφέρει ἀπό ἐκείνη τῶν Diels καί Heitsch πού δέχεται καί ὁ E.N. Ρούσσο.